

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
ZESPÓŁ REALIZACJI
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17
INTERNET: <http://www.cbos.pl>

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/167/167/98

OPINIE O PRZYCZYNACH BEZROBOCIA I BEZROBOTNYCH

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, GRUDZIEŃ '98

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- Większość (64%) społeczeństwa uważa, że bezrobocie jest zjawiskiem, do którego nie wolno dopuszczać, mniej niż jedna trzecia (30%) uznaje je za rzecz normalną, z którą trzeba się pogodzić, a jedynie nieliczni (2%) - za zjawisko pozytywne.
- Wśród powodów bezrobocia respondenci wymieniają przede wszystkim przyczyny gospodarcze, zwłaszcza likwidację zakładów pracy oraz brak miejsc pracy, który - zdaniem większości badanych - przede wszystkim decyduje o tym, że ludzie nie mają pracy.
- Dominuje pogląd, że bezrobotni to osoby, które straciły pracę z winy zakładu pracy (52%), chcące pracować, ale nie mogące znaleźć pracy (35%). Znaczne odsetki respondentów wskazują także na ludzi nie mających odpowiednich kwalifikacji zawodowych oraz na młodzież poszukującą zatrudnienia po ukończeniu szkoły.
- Dość częsty jest też negatywny wizerunek bezrobotnych - jako tych, którzy nie chcą pracować, wolą dorabiać w różny sposób, niż zatrudnić się na stałe, czy też stracili pracę z własnej winy, a nie każda praca im odpowiada.
- Dwie trzecie (67%) respondentów uważa, że połowa lub więcej bezrobotnych pracuje „na czarno”, nieoficjalnie. Ponad połowa (58%) akceptuje przy tym równoczesne pobieranie zasiłku przez niektórych bezrobotnych i zarabianie. Postępowanie takie potępia ponad jedna trzecia ankietowanych (36%).

Bezrobocie, które pojawiło się wraz z radykalnymi zmianami politycznymi i społeczno-gospodarczymi, stało się trwałym elementem polskiej rzeczywistości. Utrzymuje się ono, mimo spadku w ostatnich latach, na wysokim poziomie i jest jednym z głównych problemów społecznych. Wydaje się, że równie trwałe są opinie i postawy wobec bezrobocia, ukształtowane w pierwszych latach jego występowania.

Podobnie jak na początku lat dziewięćdziesiątych¹, obecnie blisko połowa (47%) zatrudnionych liczy się z możliwością utraty pracy. Większość z nich (73%) uważa przy tym, że miałyby trudności ze znalezieniem innej pracy, dającej podobny dochód; sądzą tak zwłaszcza ci, którzy obawiają się utraty obecnej pracy². Można przypuszczać, że podobnie jest ze stosunkiem do bezrobocia.

Czy jednak w obrazie bezrobocia - opiniach o przyczynach jego występowania, powodach braku pracy, o postawach i zachowaniach bezrobotnych, ich cechach - nie zaszły zmiany? Badania CBOS dostarczają odpowiedzi na pytanie, jak postrzegane jest bezrobocie i czy obecnie, gdy zaczynamy wyraźnie odczuwać pozytywne skutki zmian ustrojowych, obraz bezrobocia w opinii społecznej jest taki sam jak na początku lat dziewięćdziesiątych, a więc w okresie początkowego „szoku”, spowodowanego reformami gospodarczymi.

¹ Por. dane zawarte w artykule B. Balcerzak-Paradowskiej „Zmiany w strukturze zatrudnienia”, [w:] *Ekonomiczny wymiar życia codziennego*, CBOS, Warszawa 1993.

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (102), 5-9 listopada ‘98, reprezentatywna próba losowo-adresowa dorosłych mieszkańców Polski (N=1114).

STOSUNEK DO BEZROBOCIA

Jak można było oczekiwać, większość badanych (64%) uważa, że bezrobocie jest zjawiskiem zdecydowanie negatywnym, do którego nie wolno dopuszczać. Tylko co pięćdziesiąty ankietowany uznaje bezrobocie za zjawisko pozytywne. Od początku lat dziewięćdziesiątych opinie na ten temat niewiele się zmieniały, podobnie jak skala zjawiska i jego społeczna dotkliwość. Można jedynie mówić o stopniowo rosnącym pogodzeniu się z jego istnieniem i większą akceptacją realiów gospodarki rynkowej, jednak różnica między opiniami sprzed trzech lat i obecnymi jest bardzo mała.

Tabela 1

w procentach

Czy bezrobocie jest, Pana(i) zdaniem, zjawiskiem:	Wskazania respondentów według terminów badań		
	XI '92*	IV '95	XI '98
- do którego nie wolno dopuszczać	68	68	64
- normalnym, z którym trzeba się pogodzić	20	27	30
- pozytywnym	3	3	2
Trudno powiedzieć	9	3	4

* Odpowiedzi z tego badania są tylko w przybliżeniu porównywalne z pozostałymi - zadane w nim pytanie było identyczne, ale miało pięć możliwości odpowiedzi, które w celu porównania tu połączono w trzy szersze kategorie³.

Akceptacja zjawiska bezrobocia jest tym częstsza, im wyższy poziom wykształcenia ankietowanych. Wśród osób z wyższym wykształceniem uznanie bezrobocia za rzecz normalną, a nawet pozytywną, zdecydowanie przeważa nad opinią, że nie wolno do niego dopuszczać. Pozostali badani, zwłaszcza z wykształceniem podstawowym (80%), w większości nie akceptują bezrobocia (zob. tabele aneksowe). Różnicom opinii związanym z wykształceniem towarzyszą analogiczne różnice zależne od sytuacji materialnej i statusu zawodowego ankietowanych. Najwyższe odsetki uważających, że nie wolno dopuszczać

³ Zob. komunikat CBOS „Społeczny stereotyp bezrobocia i bezrobotnego”, grudzień '92.

do bezrobocia, można spotkać wśród robotników niewykwalifikowanych, rolników, rencistów, emerytów oraz, oczywiście, bezrobotnych, natomiast najniższe - wśród przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji. Pracujący na własny rachunek poza rolnictwem mają w tej sprawie podobne opinie jak pracownicy umysłowi niższego szczebla - akceptacja bezrobocia i pogodzenie się z jego występowaniem są niemal równie częste jak przekonanie, że nie wolno do niego dopuszczać.

Dodajmy, że wyższe wykształcenie sprzyja poczuciu bezpieczeństwa i braku zagrożenia bezrobociem, co może wpływać na opinie o nim. Wśród osób pracujących zawodowo (łącznie z rolnikami) ankietowani z wyższym wykształceniem częściej niż pozostali nie obawiają się utraty obecnej pracy (59%), a im niższe wykształcenie pracujących, tym częstsze jest przekonanie, że byłoby im trudno znaleźć inną pracę o podobnych dochodach.

POSTRZEGANE PRZYCZYNY BEZROBOCIA

Badając przyczyny występowania bezrobocia zadaliśmy respondentom pytanie otwarte (bez odpowiedzi do wyboru), umożliwiające swobodną wypowiedź, w żaden sposób nieukierunkowaną. Tak sformułowane pytanie przynosi jednak dużą różnorodność użytych przez badanych sformułowań oraz ogólnikowość i skrótowość wielu wypowiedzi. Wśród nich dominują te, które wskazują na przyczyny gospodarcze: przede wszystkim na likwidację zakładów pracy, brak miejsc pracy, ponadto na prywatyzację i reorganizację, pociągające za sobą redukcje, zwolnienia z pracy - w podtekście jedynie mające transformację ustrojową. O zmianie ustroju oraz kryzysie związanym z przekształceniami gospodarki, złej sytuacji gospodarczej wspomniało stosunkowo mało osób. Jest zrozumiałe, że takie sformułowania, jak: „likwidacja zakładów” czy „brak miejsc pracy” są odpowiedzią nasuwającą się w pierwszej kolejności na pytanie o przyczyny bezrobocia.

Co powoduje, że ludzie są bezrobotnymi? Jakie są tego przyczyny?

Ogólne przyczyny gospodarcze

Likwidacja zakładów pracy - zamykanie, ogłaszanie upadłości	33%
Brak pracy - ogólnie (brak miejsc, zakładów, mały rynek pracy itp.)	29%
Zwolnienia z pracy - reorganizacje, redukcje, zwolnienia grupowe itp.	8%
Prywatyzacja prowadząca do likwidacji zakładów lub redukcji miejsc pracy	8%
Zmiana ustroju, systemu gospodarczego - ogólnie	5%
Zła polityka gospodarcza rządu - ogólnie (także zły system zasiłków dla bezrobotnych i zła reforma Balcerowicza)	5%
Zła sytuacja gospodarcza kraju (kryzys, załamanie, spadek produkcji, konieczność dostosowania do gospodarki rynkowej, wymagań Unii Europejskiej itp.)	3%
Przyczyny lokalne, regionalne (zamieszkiwanie w miejscowościach, w których nie ma miejsc pracy; brak możliwości dojazdu do miejsc, gdzie jest praca; poziom gospodarczy regionu itp.)	3%
Postęp techniczny (mechanizacja, komputeryzacja itp., zmniejszające liczbę miejsc pracy)	1%
Napływ tanich towarów z zagranicy, brak zbytu dla produkcji krajowej	1%
Zbyt mała pomoc, ingerencja ze strony państwa wobec bezrobocia	1%

Wymagania i warunki oferowane przez pracodawców

Zbyt niskie zarobki - ogólnie oraz ze wskazaniem na pracodawców prywatnych	5%
Złe warunki zatrudniania w prywatnych zakładach pracy (złe traktowanie pracowników, lekceważenie, wykorzystywanie, zwalnianie bez powodu itp.; zatrudnianie bez umowy, na krótki czas, dorywczo; ograniczanie zatrudnienia, zatrudnianie po znajomości, zatrudnianie głównie emerytów i rencistów; zła sytuacja finansowa małych zakładów i inne)	4%
Wymagania dotyczące wieku (niezatrudnianie osób starszych)	3%
Zbyt duże wymagania dotyczące kwalifikacji pracowników	2%

Przyczyny związane z kwalifikacjami, postawami i sytuacją bezrobotnych

Niechęć do pracy, lenistwo (niestaramie się, brak chęci, małe zainteresowanie itp.)	18%
Brak odpowiednich kwalifikacji, wykształcenia; brak pracy w danym zawodzie; brak możliwości przekwalifikowania się lub doksztalcenia; brak zatrudnienia dla absolwentów szkół	10%
Brak zawodu, kwalifikacji, wykształcenia - w ogóle	8%
Brak zaradności - inicjatywy, aktywności; brak wiary w siebie; bierność, nieudolność, nieumiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach; niechęć do podnoszenia kwalifikacji	8%
Ludzie wolą być bezrobotnymi - żyć z zasiłków albo pracować nielegalnie, „na czarno”, w inny sposób zdobywać środki utrzymania (np. z drobnego handlu, z różnych interesów); mają za duże oczekiwania w stosunku do pracy i płacy	6%
Zły stosunek do pracy - brak szacunku, dyscypliny, niewywiązywanie się z obowiązków	4%
Alkoholizm, pijaństwo	2%
Różne inne przyczyny - brak znajomości, dobrych układow; brak pieniędzy, żeby zacząć coś robić samemu (kapitału, kredytów); zły stan zdrowia i inne	3%

Procenty nie sumują się do 100, gdyż respondenci mogli wskazać więcej niż jedną przyczynę.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że niewielu ankietowanych (5%) obarczyło winą za bezrobocie złą politykę gospodarczą rządu. Można przypuszczać, że zobiiektywizowane postrzeganie źródeł bezrobocia jest obecnie bardziej powszechne niż na początku lat dziewięćdziesiątych, kiedy to zła polityka rządów była wskazywana równie często jak procesy transformacji⁴.

Wśród powodów innych niż przemiany gospodarcze, likwidujące miejsca pracy, najczęściej wymieniano dwie grupy przyczyn. Jedną z nich to powodujący niemożność znalezienia pracy brak odpowiednich kwalifikacji i wykształcenia u osób bezrobotnych oraz brak zaradności, umiejętności poszukania pracy, bierność. Drugą to niewłaściwy stosunek do pracy: przede wszystkim niechęć, lenistwo, ale i niewywiązywanie się z obowiązków czy alkoholizm. W tym przypadku za pozostawanie bez pracy wyraźnie obwinia się samych bezrobotnych, podczas gdy w pierwszym można szukać usprawiedliwienia w czynnikach zewnętrznych wobec nich. Wśród przyczyn zależnych od bezrobotnych wymienia się też to, że ludzie nieraz wolą pozostawać bez pracy, gdyż jest to dla nich z różnych względów bardziej korzystne niż stałe zatrudnienie.

Wyraźnie wyodrębniającą się grupą przyczyn bezrobocia są też powody zależne od pracodawców, którzy - zdaniem sporej w sumie grupy ankietowanych - oferują złe warunki pracy i źle traktują zatrudnionych lub mają zbyt duże albo szczególne wymagania dotyczące pracowników. Opinie takie odzwierciedlają przede wszystkim, jak się wydaje, negatywnie postrzeganą rzeczywistość małych zakładów prywatnych, zniechęcającą, zdaniem badanych, do podejmowania zatrudnienia.

Starając się dokładniej określić, w jakim stopniu pozostawanie bezrobotnym wiążą badani z obiektywnym brakiem miejsc pracy, a jak dalece łączą to z różnymi przyczynami zależnymi od samych bezrobotnych, dodatkowo zapytaliśmy respondentów, co przede wszystkim decyduje o tym, że ludzie nie mają pracy; pytanie zawierało gotowe odpowiedzi do wyboru.

⁴ Zob. komunikat CBOS „Społeczny stereotyp bezrobocia i bezrobotnego” cyt. wyd. Por. także: I. Reszke, *Stereotypy bezrobotnych i opinie o bezrobociu w Polsce*, Fundacja im. Friedricha Eberta, Warszawa 1995, ss. 54-60.

		CBOS
Co, zdaniem Pana(i), przede wszystkim decyduje o tym, że ludzie nie mają pracy, są bezrobotnymi? Czy nie mają pracy dlatego, że:		
- nie ma miejsc pracy		58%
- nie mają potrzebnych kwalifikacji		32%
- ukończyli szkoły, po których nie ma pracy		24%
- nie starają się jej znaleźć, nie dość usilnie szukają pracy		24%
- nie potrafią jej znaleźć		21%
- wolą korzystać z zasiłków		18%
- pracują dorywczo albo „na czarno”		13%
- dobrze sobie radzą finansowo bez stałej pracy		3%
- mogą liczyć na pomoc rodziny		1%
Trudno powiedzieć		1%
Procenty nie sumują się do 100, gdyż respondenci mogli wskazać dwie odpowiedzi.		

Na brak miejsc pracy wskazało prawie trzy piąte ankietowanych. Opinia taka dominowała również przed sześcioma laty⁵. Najczęściej współwystępuje z nią (badani mogli wybrać dwie spośród podanych odpowiedzi) przeświadczenie, że przyczyną pozostawania bez pracy jest ukończenie szkół, po których trudno znaleźć zatrudnienie (27% - a więc częściej niż przeciętnie, wśród ogółu badanych), oraz przekonanie, że bezrobotni nie mają potrzebnych kwalifikacji (22%). Wskazywaniu na brak miejsc pracy znacznie rzadziej niż przeciętnie towarzyszą opinie niepocholebne dla bezrobotnych - mówiące o tym, że nie starają się szukać pracy (10%), wolą korzystać z zasiłków (9%), pracują „na czarno” lub dorywczo (9%), radzą sobie finansowo bez stałej pracy (1%) lub nie potrafią jej znaleźć (15%). Tak więc wskazywanie na brak miejsc pracy jako decydującą przyczynę bezrobocia wiąże się z bardziej pozytywnym postrzeganiem bezrobotnych, rzadszym obarczaniem ich odpowiedzialnością za to, że nie pracują, podkreśleniem raczej niedostosowania ich kwalifikacji do możliwości zatrudnienia niż niechęci do podjęcia stałej pracy.

Na drugim miejscu pod względem częstości wskazań sytuuje się brak potrzebnych kwalifikacji - taką odpowiedź wybrała prawie jedna trzecia badanych. Ponadto blisko jedna

⁵ Zob. komunikat CBOS „Bezrobotni. Ich aktywność w poszukiwaniu pracy i źródła dochodów”, styczeń '93.

czwarta wskazała na ukończenie szkół, po których nie ma pracy, nie dających odpowiednich kwalifikacji. Jeśli zsumować odsetki osób wybierających którąś z tych odpowiedzi, to otrzymamy liczbę (52%) niewiele mniejszą niż odsetek ankietowanych wskazujących na brak miejsc pracy. Opinia o braku odpowiednich kwalifikacji bezrobotnych, jako przyczynie pozostawania bez pracy, należy więc do niemal równie rozpowszechnionych jak pogląd o braku pracy.

Przekonanie, że bezrobotni nie mają potrzebnych kwalifikacji, jest negatywnie - choć dość słabo - skorelowane ze wskazywaniem na inne przyczyny: brak miejsc pracy, brak pracy dla absolwentów szkół, pracę dorywczą lub „na czarno”, korzystanie z zasiłków, niezbyt usilne szukanie pracy bądź nieumiejętność jej znalezienia czy też poleganie na pomocy rodziny. Podobnie jest w przypadku wskazywania na ukończenie szkół, po których nie ma pracy - z wyjątkiem pozytywnego powiązania takiej opinii z przekonaniem o braku miejsc pracy. Kwestia kwalifikacji jest więc postrzegana przez część badanych jako przyczyna obiektywna, nie powiązana z negatywnymi opiniami o postawach i zachowaniach bezrobotnych, choć ich nie wyklucza.

Równie częste jak wskazywanie na brak pracy dla absolwentów szkół jest też przekonanie, że bezrobotni nie starają się o znalezienie pracy. Uważa tak blisko jedna czwarta badanych, a prawie jedna piąta sądzi, że wolą korzystać z systemu zasiłków, niż szukać pracy czy ją podejmować; nieco mniejszy (13%) odsetek ankietowanych jest zdania, że bezrobotni pracują dorywczo lub „na czarno” i w istocie nie są bezrobotnymi. Z obliczeń wynika, że w sumie tego rodzaju negatywne opinie wyraża 46% badanych, a łącznie z osobami, które uważają, że bezrobotni dobrze sobie radzą finansowo bez stałej pracy - blisko połowa (48%).

Osobną kwestią jest dość znaczny odsetek respondentów (21%) wskazujących na brak umiejętności szukania i znalezienia pracy. Opinie takie są negatywnie powiązane ze wskazywaniem na wszystkie inne przyczyny - zwłaszcza na brak pracy dla absolwentów szkół, brak miejsc pracy w ogóle czy niechęć do szukania pracy.

Opinie dotyczące przyczyn, z powodu których ludzie nie mają pracy, są dość słabo społecznie zróżnicowane. Brak starań o znalezienie pracy jest tym częściej wymieniany, im lepiej badani oceniają własne warunki materialne, w mniejszym stopniu zależy to

od wysokości deklarowanych dochodów na osobę w rodzinie. Takie opinie najczęstsze są wśród badanych z wykształceniem zasadniczym zawodowym i średnim - zdecydowanie rzadziej niż pozostali wskazują na tę przyczynę respondenci z wykształceniem podstawowym. Rzadziej też brak dostatecznych starań o pracę wymieniają kobiety. Spośród grup społeczno-zawodowych na brak dostatecznych starań najczęściej wskazują pracownicy fizyczno-umysłowi, osoby pracujące na własny rachunek poza rolnictwem i robotnicy wykwalifikowani.

Wykorzystywanie systemu zasiłków zamiast starań o pracę jest natomiast tym częściej wymieniane przez badanych, im wyższe jest ich wykształcenie. Częściej też wskazują je osoby oceniające własne warunki materialne jako dobre. Opinia taka jest najczęstsza wśród pracujących na własny rachunek poza rolnictwem oraz przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji. Z kolei praca dorywcza lub „na czarno” jako powód pozostawania bezrobotnym jest wymieniana głównie także przez kadry kierowniczą i inteligencję, pracowników fizyczno-umysłowych oraz osoby pracujące na własny rachunek. Znacznie rzadziej niż pozostali wskazują na nią badani z wykształceniem podstawowym.

Dużo silniejsze zróżnicowanie opinii ujawnia się w związku z postrzeganiem przyczyn bezrobocia spowodowanych brakiem pracy. Obiektywny brak miejsc pracy jest tym częściej wskazywany, im niższy poziom wykształcenia ankietowanych i gorsza ich sytuacja materialna - wymienia go prawie trzy czwarte (73%) osób z wykształceniem podstawowym i tylko dwie piąte (39%) z wyższym. Najczęściej opinię taką wyrażają rolnicy, robotnicy niewykwalifikowani i sami bezrobotni (zob. tabele aneksowe).

Tak więc wśród przyczyn decydujących o tym, że ludzie pozostają bez pracy, najczęściej wymienia się jej brak, następnie niedostosowanie kwalifikacji bezrobotnych do potrzeb rynku pracy, do czego dołączyć można opinie o braku umiejętności szukania pracy. Upatrywanie przyczyn pozostawania bez pracy w różnych negatywnych postawach i zachowaniach samych bezrobotnych, choć częste, jest w sumie mniej powszechne (podobny obraz uzyskujemy z odpowiedzi na pytanie otwarte, z tym że negatywne cechy bezrobotnych są jednak silniej zarysowane).

STEREOTYPY BEZROBOTNYCH

Poglądy dotyczące przyczyn bezrobocia świadczą o tym, że wizerunek bezrobotnych jest zróżnicowany. Potwierdzają to odpowiedzi na pytanie o to, kim są bezrobotni. Najczęściej wskazywane określenia - z zestawu przedstawionego ankietowanym - definiują bezrobotnych jako osoby, które straciły pracę z winy zakładu pracy, oraz nie mogące znaleźć pracy mimo chęci jej podjęcia. Ponadto mniej więcej co siódmy badany uważa, że bezrobotni są ofiarami przemian zachodzących w naszym kraju. W sumie taką opinię o bezrobotnych wyraża - uwzględnivszy fakt, że ta sama osoba mogła wybrać dwie odpowiedzi - ponad trzy czwarte (78%) respondentów.

		CBOS
Jak Pan(i) sądzi, kto to są bezrobotni, kim są ci ludzie? Czy są to przede wszystkim:		
- ludzie, którzy stracili pracę z winy zakładu pracy	52%	
- ludzie, którzy chcą pracować, ale nie mogą znaleźć pracy	35%	
- młodzi ludzie po szkole, którzy szukają pracy	27%	
- ludzie, którzy nie mają odpowiednich kwalifikacji, aby dostać pracę	17%	
- ludzie, którzy nie chcą pracować	16%	
- ludzie, którzy są ofiarami zmian w naszym kraju, skrzywdzeni przez los	15%	
- ludzie, którzy są niezaradni - nie umieją znaleźć pracy	8%	
- ludzie, którzy stracili pracę z własnej winy	8%	
- ludzie, którzy nie chcą się zatrudnić na stałe - wolą dorabiać w różny sposób	8%	
- ludzie, którym nie każda praca odpowiada	7%	
- jeszcze inni ludzie	1%	
Trudno powiedzieć	1%	
Procenty nie sumują się do 100, gdyż respondenci mogli wskazać dwie odpowiedzi.		

Z drugiej strony część badanych (w sumie 34% ogółu, po uwzględnieniu możliwości wskazania dwóch odpowiedzi) wybrała określenia zdecydowanie negatywne - mówiące o niechęci do pracy w ogóle lub do stałego zatrudnienia, utracie pracy z własnej winy czy zbyt dużych oczekiwaniach względem pracy.

Te dwa obrazy bezrobotnych - osób, które nie z własnej winy pozostają bez pracy, nie chcą pracować lub same są sobie winne, że nie mają pracy - mogą, oczywiście, współwystępować w opiniach tych samych respondentów; nie są rozłączne. Pojawiają się jednak rzadziej niż przeciętnie, np. tylko 8% respondentów postrzegających bezrobotnych jako tych, którzy stracili pracę z winy zakładu pracy, uważa zarazem, że są to osoby nie chcące pracować, natomiast wśród ogółu badanych odsetek ten jest dwa razy większy.

Trzecia grupa cech, którymi charakteryzują się bezrobotni - ukończenie szkół nie dających właściwych umiejętności, brak odpowiednich kwalifikacji oraz niezaradność - to wprawdzie cechy o charakterze negatywnym (brak czegoś), ale raczej niezawinione lub tylko częściowo zależne od nich samych. Cechy takie dostrzega u bezrobotnych w sumie 47% respondentów.

Zadając w roku '92 podobnie sformułowane pytanie, ale otwarte - bez odpowiedzi do wyboru, uzyskaliśmy obraz bezrobotnych pod wieloma względami podobny⁶. Wówczas również najczęściej wymieniano utratę pracy z winy zakładu, na trzecim miejscu znalazły się opinie o bezrobotnych jako ludziach, którzy chcą pracować, ale nie mogą znaleźć pracy; niewiele mniej osób wskazało na absolwentów szkół, którzy nie mogą znaleźć pracy oraz ofiary zmian ustrojowych. Relatywnie dużo wypowiedzi dotyczyło zarazem tego, że bezrobotni nie chcą pracować czy szukać pracy - były one drugą z kolei grupą odpowiedzi pod względem liczebności. Wprawdzie dane nie są bezpośrednio porównywalne, jednak wydaje się, że takie zdecydowanie negatywne postrzeganie bezrobotnych było wówczas częstsze.

Wizerunek bezrobotnych jako ludzi, którzy stracili pracę z winy zakładu pracy, jest tym częstszy, im niższy poziom wykształcenia ankietowanych, a także im gorsza ocena własnych warunków materialnych; częstszy też jest wśród badanych o niższych dochodach na osobę w rodzinie. Najczęściej występuje wśród robotników niewykwalifikowanych oraz rencistów, natomiast wśród bezrobotnych - nieco rzadziej niż w wielu innych grupach społeczno-zawodowych (zob. tabele aneksowe). Rzadziej występuje wśród respondentów młodszych niż w średnim wieku i starszych.

⁶ Zob. komunikat CBOS „Społeczny stereotyp bezrobocia i bezrobotnego” cyt. wyd.

Opinię, że bezrobotni to ludzie, którzy chcą pracować, ale nie mogą znaleźć pracy, najczęściej wyrażają rolnicy i sami bezrobotni, częściej najmlodszy respondenci, osoby z wykształceniem podstawowym, o niskich dochodach. Przypuszczalnie wiąże się z nią poczucie upośledzenia, gdyż im gorzej badani oceniają własne warunki materialne, tym częściej tak uważają. Natomiast pogląd, że bezrobotni są ofiarami przemian w naszym kraju, mniej więcej w tym samym stopniu podzielają różne kategorie społeczno-demograficzne respondentów - nieco częściej jednak mieszkańcy wsi i małych miast oraz rolnicy, robotnicy i renciści, osoby żyjące w złych warunkach materialnych.

Opinia negatywna, wskazująca na niechęć do pracy - przeciwstawna obrazowi bezrobotnych jako ofiar zwolnień i braku pracy - najrzadziej występuje wśród samych bezrobotnych; znacznie też rzadziej niż w pozostałych grupach zawodowych - wśród rolników i robotników niewykwalifikowanych, a także respondentów z wykształceniem podstawowym oraz znajdujących się w złej sytuacji materialnej. Wyraźna różnica poglądów na ten temat wiąże się z wiekiem badanych - osoby do 44 roku życia znacznie częściej niż starsi postrzegają bezrobotnych jako ludzi, którym nie chce się pracować. Rolnicy i robotnicy niewykwalifikowani najrzadziej także uważają, że bezrobotnym nie każda praca odpowiada. Zarówno ta ostatnia opinia o bezrobotnych, jak i negatywne określenia - mówiące o niechęci do zatrudnienia na stałe i dorabianiu oraz o utracie pracy z własnej winy - są zróżnicowane społecznie w stosunkowo niewielkim stopniu, przy tym występujące różnice nie mają systematycznego charakteru (zob. tabele aneksowe).

Na brak odpowiednich kwalifikacji do pracy i trudności z jej znalezieniem po ukończeniu szkoły najczęściej wskazywali uczniowie i studenci, respondenci najmlodszy (w wieku od 18 do 24 lat) oraz bezrobotni. Opinia o braku odpowiednich kwalifikacji częściej też występuje wśród osób z wykształceniem wyższym i średnim niż wśród pozostałych, natomiast najrzadziej - wśród robotników niewykwalifikowanych i rolników, mieszkańców wsi. Także niezaradność, nieumiejętność znalezienia pracy jest częściej wskazywana przez respondentów lepiej wykształconych, taką opinię o bezrobotnych szczególnie często wyrażają osoby pracujące na własny rachunek poza rolnictwem.

Uzupełnieniem obrazu bezrobotnych są odpowiedzi na pytanie o źródła utrzymania osób, które nie mają pracy. W opinii zdecydowanej większości badanych bezrobotni utrzymują się z zasiłków oraz z prac dorywczych, natomiast w przekonaniu dwóch piątych respondentów - pozostają na utrzymaniu rodziny. Niewiele mniejszy odsetek uważa, że istotną rolę odgrywa pomoc społeczna i instytucje charytatywne. Ponad jedna czwarta ankietowanych wskazuje na drobny handel jako źródło utrzymania, a jedna piąta - na nieuczciwe źródła dochodów.

Tabela 2

w procentach

Jak Pan(i) sądzi, z czego utrzymują się ludzie bezrobotni w Polsce?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	XI '92	XI '98
Z zasiłku dla bezrobotnych	90	81
Z prac dorywczych	68	69
Pozostają na utrzymaniu członków rodziny	40	40
Z pomocy opieki społecznej, instytucji charytatywnych, Kościoła	31	36
Z drobnego handlu	-	29
Z pieniędzy zdobytych nieuczciwie	24	21
Z wyprzedaży posiadanych przedmiotów	13	5
Z oszczędności	8	3
Z prac stałych	3	3
Trudno powiedzieć	2	1

Procenty nie sumują się do 100, gdyż respondenci mogli wskazać trzy odpowiedzi.

Inne wymienione w ankiecie źródła utrzymania wskazało niewielu badanych. Pod tym względem obraz bezrobotnych mało się zmienił w porównaniu z rokiem '92. Spadek odsetka osób wskazujących na zasiłki można wiązać ze zmniejszeniem się ich zakresu, a zmiany wskazań dotyczące korzystania z pomocy opieki społecznej, z jednej strony, oraz z nieuczciwych źródeł dochodów, z drugiej - są niewielkie. Istotne różnice dotyczą utrzymywania się bezrobotnych ze zgromadzonych wcześniej oszczędności czy wyprzedaży posiadanych dóbr - obecnie, po dłuższym okresie występowania znacznego bezrobocia, opinie takie są dużo rzadsze. O drobny handel, który w opinii społecznej jest znaczącym źródłem

utrzymania dla bezrobotnych, poprzednio nie pytaliśmy. Należy dodać, że możliwość udzielenia takiej odpowiedzi mogła mieć wpływ na zmniejszenie się liczby pozostałych wskazań.

Nieco zaskakuje niewielki odsetek respondentów wskazujących na stałą pracę jako źródło utrzymania bezrobotnych - wśród przyczyn pozostawania bez pracy i cech bezrobotnych praca „na czarno” i dorabianie wymieniano częściej. Przepuszczalnie kojarzą się one jednak bardziej z pracą dorywczą niż stałą. Większość badanych (67%) jest bowiem zdania, że co najmniej połowa bezrobotnych pracuje „na czarno”, nieoficjalnie.

Tabela 3 w procentach

Jak Pan(i) sądzi, czy dużo bezrobotnych pracuje „na czarno”, nieoficjalnie?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	XI '92	XI '98
Wszyscy lub prawie wszyscy	2	2
Większość	23	34
Około połowy	24	31
Tylko nieliczni	32	20
Prawie nikt	3	0
Trudno powiedzieć	16	13

W porównaniu z rokiem '92 znacznie wzrósł (z 49% do 67%) odsetek osób przekonanych, że połowa lub więcej bezrobotnych pracuje „na czarno”.

Opinię taką wyraża aż cztery piąte niektórych kategorii badanych. Należą do nich, co warto podkreślić, sami bezrobotni oraz pracujący na własny rachunek poza rolnictwem, ponadto pracownicy umysłowi niższego szczebla i osoby z wyższym wykształceniem (czemu towarzyszy niemal równie wysoki odsetek respondentów znajdujących się w dobrej sytuacji materialnej), a także ankietowani w wieku od 18 do 34 lat. Wśród pracujących na własny rachunek ponad połowa (54%) uważa przy tym, że „na czarno” pracuje większość bezrobotnych (lub wszyscy); odsetek takich opinii jest niższy wśród bezrobotnych i osób z wyższym wykształceniem (odpowiednio 43% i 44%) oraz młodszych badanych.

Warto też zauważyć, że o tym, iż co najmniej połowa bezrobotnych pracuje „na czarno”, najczęściej przekonani są mieszkańcy największych aglomeracji miejskich oraz małych miast (do 20 tys. ludności). Wśród tych ostatnich prawie połowa (49%) sądzi, że „na czarno” pracuje większość bezrobotnych (lub wszyscy).

W roku '92 opinie poszczególnych kategorii badanych kształtowały się podobnie⁷. Nie zmieniła się też moralna ocena korzystania z zasiłku dla bezrobotnych i jednocześnie zarabiania. Podobnie jak przed sześcioma laty, połowa respondentów aprobuje równoczesne pobieranie zasiłku i zarabianie pieniędzy jako konieczność ekonomiczną. Ponadto co czternasty badany pochwała takie postępowanie i uznaje za przejaw zaradności. Nieco wzrósł jedynie odsetek potępiających je. Podejmowanie nielegalnej pracy jest więc obecnie akceptowane przez większość ankietowanych.

Tabela 4

w procentach

Niektórzy bezrobotni pobierają zasiłek i jednocześnie zarabiają. Czy, Pana(i) zdaniem:	Wskazania respondentów według terminów badań	
	XI '92	XI '98
- należy to pochwalić, gdyż jest to przejaw zaradności życiowej	9	7
- nie ma w tym nic nagannego, gdyż trudno wyżyć z zasiłku	50	51
- należy to potępić, gdyż oszukują państwo	32	36
Trudno powiedzieć	9	6

Akceptacja takiego zachowania jest najczęstsza, co zrozumiałe, wśród samych bezrobotnych (72%), następnie wśród uczniów i studentów oraz rolników, robotników wykwalifikowanych i pracowników fizyczno-umysłowych. Jest też częstsza wśród osób o niskich dochodach oraz źle oceniających warunki materialne swoich gospodarstw domowych. Najrzadziej natomiast występuje wśród badanych z wyższym wykształceniem, znajdujących się w dobrej sytuacji materialnej, przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji oraz pracujących na własny rachunek poza rolnictwem i mieszkańców

⁷ Zob. komunikat CBOS „Bezrobotni. Ich aktywność w poszukiwaniu pracy i źródła dochodów”, cyt. wyd.

największych miast. W tych kategoriach badanych najwyższe są też, podobnie jak w roku '92, odsetki potępiających takie postępowanie (por. tabele aneksowe)⁸.

Opinie dotyczące tego, kim są bezrobotni, w pewnym stopniu wiążą się - jak wynika z przeprowadzonych analiz - z poglądami na to, z czego oni się utrzymują. Jak można było oczekiwać, postrzeganiu bezrobotnych jako ludzi, którzy stracili pracę z winy zakładu pracy - rzadziej niż w przypadku innego ich obrazu - towarzyszy wskazywanie na nieuczciwe źródła ich dochodów oraz podejmowanie prac dorywczych, częściej natomiast na utrzymywanie się z zasiłków i pomocy społecznej. Podobnie postrzeganie bezrobotnych jako chcących pracować, ale nie mogących znaleźć pracy, również rzadziej wiąże się ze wskazywaniem na nieuczciwe źródła ich dochodów i drobny handel, częściej zaś - na pozostawanie na utrzymaniu rodziny, wyprzedaż posiadanych przedmiotów oraz podejmowanie prac dorywczych.

Nieuczciwe źródła dochodów bezrobotnych pojawiają się natomiast - oczywiście obok wskazywania także na inne źródła utrzymania - częściej w odpowiedziach tych respondentów, którzy określając bezrobotnych podkreślali, że są to ci, którzy stracili pracę z własnej winy, nie chcą pracować, wolą dorabiać w różny sposób, niż podjąć stałe zatrudnienie, a także to, że nie każda praca im odpowiada. Stereotyp bezrobotnych - negatywny lub pozytywny - obejmuje więc także opinie o tym, z czego oni się utrzymują.

Są także inne powiązania między elementami obrazu bezrobotnych, nie mające tak jednoznacznie oceniającego zabarwienia, np. postrzeganiu bezrobotnych jako ludzi niezaradnych albo jako absolwentów szkół szukających pracy - częściej niż w innych przypadkach - towarzyszy wskazywanie na pozostawanie przez nich na utrzymaniu członków rodziny.

Podobnie jest z oceną powszechności pracy „na czarno”. Negatywne postrzeganie bezrobotnych - jako tych, którzy nie chcą pracować, wolą dorabiać, stracili pracę z własnej winy, którym nie każda praca odpowiada - wiąże się z częstszą niż w innych przypadkach opinią, że „na czarno” pracuje większość bezrobotnych (lub wszyscy), a rzadszą - że tylko nieliczni. Ta ostatnia jest najczęstsza wśród respondentów postrzegających bezrobotnych jako

⁸ Zob. komunikat CBOS „Bezrobotni. Ich aktywność w poszukiwaniu pracy i źródła dochodów”, cyt. wyd.

ludzi, którzy stracili pracę z winy zakładu pracy, chcą pracować, ale nie mogą znaleźć zatrudnienia. Negatywny stereotyp bezrobotnych współwystępuje też ze znacznie częstszym potępieniem pobierania zasiłku i równocześnie zarabiania. Akceptacja takiego zachowania jest najczęstsza wśród tych respondentów, którzy postrzegają bezrobotnych jako ofiary zwolnień i zmian systemowych, osoby chcące pracować, ale nie mogące znaleźć pracy, współwystępuje również często z obrazem bezrobotnych jako młodych ludzi po szkole szukających pracy, nie mających odpowiednich kwalifikacji.

Jak można było oczekiwać, stosunek respondentów do bezrobocia wiąże się z postrzeganiem przez nich przyczyn tego zjawiska oraz samych bezrobotnych. Opinia, że do bezrobocia nie wolno dopuszczać, częściej współwystępowała ze wskazywaniem na obiektywny brak pracy i jej utratę z winy zakładu pracy, natomiast rzadziej - na niechęć do pracy i brak odpowiednich kwalifikacji. Natomiast uznanie bezrobocia za rzecz normalną (czy nawet pożyteczną) wiązało się z częstszym wskazywaniem na negatywne postawy i zachowania bezrobotnych oraz brak kwalifikacji.

Zdecydowanie negatywny stosunek do bezrobocia częściej sprzyja też opinii, że tylko nieliczni bezrobotni pracują „na czarno”, rzadziej - potępieniu pobierania zasiłku przez bezrobotnych i jednocześnie zarabiania.

★

★

★

W polskim społeczeństwie dominuje przekonanie, że bezrobocie jest zjawiskiem negatywnym, do którego nie należy dopuszczać - w ciągu ostatnich lat opinie na ten temat niewiele się zmieniły. Tylko co pięćdziesiąty ankietowany uznaje bezrobocie za zjawisko pożyteczne.

Wśród przyczyn pozostawania ludzi bez pracy wymienia się przede wszystkim procesy gospodarcze, zwłaszcza likwidację zakładów pracy i brak miejsc pracy. Inne przyczyny, zależne od bezrobotnych, np. brak odpowiednich kwalifikacji czy niechęć do podejmowania pracy albo niewłaściwy do niej stosunek, są wskazywane znacznie rzadziej, jeśli pytamy o nie ogólnie. Jednak w sytuacji wyboru z listy przyczyn zarówno opinie o niedostosowaniu kwalifikacji bezrobotnych do potrzeb rynku pracy, jak i przypisywanie im negatywnych postaw i zachowań są powszechniejsze, stanowią równie istotną warstwę poglądów na ten temat.

W opinii społecznej najczęstszy jest obraz bezrobotnych jako ludzi pozostających bez pracy nie z własnej winy, chcących pracować, ale nie mogących znaleźć pracy. Obok niego występuje także stereotyp negatywny - ludzi, którzy nie chcą pracować lub sami są sobie winni, że nie mają pracy. Jest on znacznie mniej rozpowszechniony. Ponadto prawie połowa badanych postrzega bezrobotnych przez pryzmat braku odpowiednich kwalifikacji, potrzebnych do otrzymania pracy. Przy tym stereotypowe wyobrażenia bezrobotnych obejmują także w pewnej mierze opinie na temat ich źródeł utrzymania: zasiłków czy prac dorywczych, pomocy charytatywnej, drobnego handlu bądź nieuczciwie zdobytych pieniędzy.

W porównaniu z początkiem lat dziewięćdziesiątych wzrosła (z 49% do 67%) liczba respondentów przekonanych, że połowa lub więcej bezrobotnych pracuje nieoficjalnie, „na czarno”. Większość Polaków uważa przy tym, że pobieranie zasiłku i jednocześnie nielegalne zatrudnienie nie są czymś nagannym, ponieważ trudno wyżyć z zasiłku, lub uznaje to za przejaw zaradności życiowej.

Opracował

Włodzimierz DERCZYŃSKI

A N E K S

PODZIAŁ NA REGIONY W BADANIACH CBOS

1. Region północny:

09 woj. elbląskie
10 woj. gdańskie
17 woj. koszalińskie
26 woj. olsztyńskie
39 woj. słupskie
41 woj. szczecińskie

2. Region zachodni:

11 woj. gorzowskie
12 woj. jeleniogórskie
20 woj. legnickie
45 woj. wałbrzyskie
47 woj. wrocławskie
49 woj. zielonogórskie

3. Region środkowozachodni:

05 woj. bydgoskie
13 woj. kaliskie
16 woj. konińskie
21 woj. leszczyńskie
29 woj. piłskie
32 woj. poznańskie
44 woj. toruńskie
46 woj. wrocławskie

4. Region środkowy:

01 woj. warszawskie
07 woj. ciechanowskie
24 woj. łódzkie
30 woj. piotrkowskie
31 woj. płockie
34 woj. radomskie
37 woj. sieradzkie
38 woj. skierniewickie

5. Region wschodni:

02 woj. białkopodlaskie
03 woj. białostockie
06 woj. chełmskie
22 woj. lubelskie
23 woj. łomżyńskie
28 woj. ostrołęckie
36 woj. siedleckie
40 woj. suwalskie
48 woj. zamojskie

6. Region południowo-wschodni:

15 woj. kieleckie
18 woj. krakowskie
19 woj. krośnieńskie
25 woj. nowosądeckie
33 woj. przemyskie
35 woj. rzeszowskie
42 woj. tarnobrzeskie
43 woj. tarnowskie

7. Region południowo-zachodni:

04 woj. bielskie
08 woj. częstochowskie
14 woj. katowickie
27 woj. opolskie

Tabela 1. Czy bezrobocie jest, Pana(i) zdaniem, zjawiskiem: 1 - do którego nie wolno dopuszczać; 2 - normalnym, z którym trzeba się pogodzić; 3 - pozytecznym (%)

	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	64	30	2	4	1114
Płeć					
Mężczyźni	57	39	2	3	528
Kobiety	70	23	3	5	586
Wiek					
18-24 lat	57	37	2	3	159
25-34	64	33	2	1	196
35-44	57	39	2	2	217
45-54	63	29	4	4	227
55-64	70	27	1	2	121
65 lat i więcej	73	14	2	11	194
Miejsce zamieszkania					
Wieś	70	25	1	4	411
Miasto do 20 tys.	68	30	1	1	141
od 21 do 100 tys.	60	34	1	4	216
101-500 tys.	58	33	4	5	205
501 tys.i więcej mieszk.	55	37	4	4	141
Region					
Północny	71	22	4	3	126
Zachodni	65	29	1	5	124
Środkowozachodni	63	33	1	3	156
Środkowy	61	31	3	4	205
Wschodni	73	20	2	6	139
Południowo-wschodni	58	36	1	4	161
Południowo-zachodni	59	36	3	3	201
Wykształcenie					
Podstawowe	80	13	1	7	336
Zasadnicze zawodowe	66	29	2	3	310
Średnie	57	38	2	3	361
Wyższe	27	62	8	3	108
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	34	57	9	0	71
Prac.umysł.niż.szczębla	49	41	4	5	106
Pracownicy fiz.- umysł.	60	35	3	1	98
Robotnicy wykwalifikowani	68	31	0	1	98
Robotnicy niewykwalifik.	78	20	0	1	48
Rolnicy	74	19	0	7	65
Pracujący na własny rach.	47	41	5	7	52
Bierni zawodowo					
Renciści	72	21	0	7	150
Emeryci	72	19	2	6	206
Uczniowie i studenci	42	55	2	1	68
Bezrobotni	76	24	0	0	98
Gospodynie domowe i inni	68	26	2	4	52
Pracuje w:					
sferze budżetowej	53	41	5	0	115
sekt. państw., publicznym	64	27	3	5	118
sp. własc. pryw. i państwa	52	41	3	5	78
sekt. pryw. poza rolnict.	49	44	3	3	175
prywatnym gośp. rolnym	76	19	0	5	70
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	73	23	1	4	232
276 - 399	68	27	0	4	177
400 - 549	67	29	1	3	224
550 - 799	56	38	1	5	150
Powyżej 799 zł	41	48	6	5	145
Ocena własnych war. mater.					
Złe	74	19	2	5	297
Średnie	64	30	2	5	509
Dobre	53	42	3	2	308
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	72	25	0	3	62
Raz w tygodniu	66	28	2	4	595
Kilka razy w miesiącu	65	28	2	4	175
Kilka razy w roku	54	39	4	2	196
W ogóle nie uczestniczy	58	37	2	4	85
Poglądy polityczne					
Lewica	64	32	1	2	259
Centrum	58	34	4	4	272
Prawica	59	35	2	3	338
Trudno powiedzieć	76	17	1	6	245

Tabela 2. Co, zdaniem Pana(i), przede wszystkim decyduje o tym, że ludzie nie mają pracy, są bezrobotnymi? Czy nie mają pracy dlatego, że: 1 - nie starają się jej znaleźć; 2 - nie potrafią jej znaleźć; 3 - nie mają potrzebnych kwalifikacji; 4 - nie ma miejsc pracy; 5 - dobrze sobie radzą finansowo bez stałej pracy; 6 - wolą korzystać z zasiłków; 7 - mogą liczyć na pomoc rodziny; 8 - ukończyli szkoły, po których nie ma pracy;

(%)

	1	2	3	4	5	6	7	8
Ogółem	24	21	32	58	3	18	1	24
Płeć								
Mężczyźni	27	22	31	55	3	19	1	22
Kobiety	21	21	32	60	3	18	2	25
Wiek								
18-24 lat	25	17	46	49	2	19	1	26
25-34	32	17	34	50	3	23	1	23
35-44	29	24	35	53	3	16	1	22
45-54	20	25	26	64	2	20	2	23
55-64	16	25	33	60	7	11	1	27
65 lat i więcej	20	19	19	68	2	18	1	22
Miejsce zamieszkania								
Wieś	21	21	27	67	1	16	1	26
Miasto do 20 tys.	30	14	33	53	3	16	1	25
od 21 do 100 tys.	26	21	29	60	4	19	1	22
101-500 tys.	23	25	37	50	6	22	1	21
501 tys.i więcej mieszk.	26	25	40	41	4	20	3	21
Region								
Północny	30	26	34	48	4	23	1	16
Zachodni	27	24	36	59	3	15	1	21
Środkowozachodni	23	17	24	62	2	17	1	30
Środkowy	23	18	34	55	3	18	1	23
Wschodni	18	19	36	63	5	15	0	24
Południowo-wschodni	23	22	26	62	0	15	2	27
Południowo-zachodni	27	24	32	54	3	23	2	20
Wykształcenie								
Podstawowe	13	23	25	73	1	16	2	26
Zasadnicze zawodowe	30	17	34	57	2	18	1	25
Średnie	29	22	35	50	4	20	1	21
Wyższe	25	27	36	39	6	23	3	22
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier., inteligencja	25	37	31	32	4	26	2	18
Prac.umysł.niż.szczebla	28	23	28	58	4	22	0	21
Pracownicy fiz.- umysł.	38	16	39	45	5	17	2	17
Robotnicy wykwalifikowani	34	22	26	57	1	19	0	24
Robotnicy niewykwalifik.	15	23	32	69	2	18	2	23
Rolnicy	20	13	37	74	1	11	0	31
Pracujący na własny rach.	37	18	29	38	2	27	2	28
Bierni zawodowo								
Renciści	19	22	23	68	1	17	2	25
Emeryci	17	23	26	63	4	16	1	26
Uczniowie i studenci	26	19	55	40	5	21	2	26
Bezrobotni	14	17	33	74	0	17	2	26
Gospodynie domowe i inni	26	21	47	51	5	16	2	14
Pracuje w:								
sferze budżetowej	21	27	26	48	5	26	1	25
sekt. państw. publicznym	38	22	32	48	3	18	1	20
sp. właśc. pryw. i państwa	31	22	33	58	4	17	1	23
sekt. pryw. poza rolnictw.	33	18	32	45	2	22	2	20
prywatnym gosp. rolnym	19	14	40	72	1	11	0	32
Dochody na jedną osobę								
Do 275 zł	15	19	31	68	1	15	0	32
276 - 399	24	15	31	62	1	19	3	24
400 - 549	25	20	27	58	4	18	1	24
550 - 799	29	28	27	49	4	22	3	24
Powyżej 799 zł	28	23	37	45	5	22	1	19
Ocena własnych war. mater.								
Złe	18	21	30	70	2	15	1	24
Średnie	25	18	31	58	3	17	2	26
Dobre	29	27	35	45	4	23	1	19
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	21	24	28	66	1	20	1	26
Raz w tygodniu	22	23	31	60	2	18	1	24
Kilka razy w miesiącu	30	21	31	52	4	18	2	25
Kilka razy w roku	23	19	36	56	5	20	0	22
W ogóle nie uczestniczy	34	14	29	51	5	15	2	16
Poglądy polityczne								
Lewica	26	19	29	58	3	19	0	27
Centrum	23	22	37	59	2	19	1	21
Prawica	28	24	33	50	5	19	2	21
Trudno powiedzieć	18	19	26	66	2	16	1	26

Tabela 2 (cd.). 9 - pracują dorywczo albo "na czarno"
(%)

	9	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	13	1	1114
Płeć			
Mężczyźni	14	1	528
Kobiety	12	1	586
Wiek			
18-24 lat	14	0	159
25-34	15	0	196
35-44	13	0	217
45-54	10	0	227
55-64	15	1	121
65 lat i więcej	10	3	194
Miejsce zamieszkania			
Wieś	10	1	411
Miasto do 20 tys.	18	1	141
od 21 do 100 tys.	13	0	216
101-500 tys.	12	1	205
501 tys.i więcej mieszk.	15	1	141
Region			
Północny	9	2	126
Zachodni	12	0	124
Środkowozachodni	18	0	156
Środkowy	14	0	205
Wschodni	9	1	139
Południowo-wschodni	13	2	161
Południowo-zachodni	13	0	201
Wykształcenie			
Podstawowe	8	2	336
Zasadnicze zawodowe	14	0	310
Średnie	15	0	361
Wyższe	16	0	108
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	23	0	71
Prac.umysł.niż.szczębla	15	0	106
Pracownicy fiz.- umysł.	20	0	98
Robotnicy wykwalifikowani	13	0	98
Robotnicy niewykwalifik.	12	0	48
Rolnicy	7	0	65
Pracujący na własny rach.	18	0	52
Bierni zawodowo			
Renciści	10	1	150
Emeryci	8	3	206
Uczniowie i studenci	7	0	68
Bezrobotni	11	0	98
Gospodynie domowe i inni	16	0	52
Pracuje w:			
sferze budżetowej	18	0	115
sekt. państw., publicznym	16	0	118
sp. właśc. pryw. i państwa	9	0	78
sekt. pryw. poza rolnict.	22	0	175
prywatnym gośp. rolnym	8	0	70
Dochody na jedną osobę			
Do 275 zł	9	1	232
276 - 399	15	1	177
400 - 549	18	0	224
550 - 799	9	1	150
Powyżej 799 zł	16	1	145
Ocena własnych war. mater.			
Złe	12	1	297
Średnie	13	1	509
Dobre	13	0	308
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	10	0	62
Raz w tygodniu	11	0	595
Kilka razy w miesiącu	13	0	175
Kilka razy w roku	14	1	196
W ogóle nie uczestniczy	20	4	85
Poglądy polityczne			
Lewica	16	0	259
Centrum	11	1	272
Prawica	12	1	338
Trudno powiedzieć	12	1	245

Tabela 3. Jak Pan(i) sądzi, kto to są bezrobotni, kim są ci ludzie? Czy są to przede wszystkim: 1 - ludzie, którzy stracili pracę z winy zakładu pracy; 2 - ludzie, którzy stracili pracę z własnej winy; 3 - ludzie, którzy chcą pracować, ale nie mogą znaleźć pracy; 4 - ludzie, którzy nie chcą pracować; 5 - ludzie, którzy nie chcą się zatrudnić na stałe - wolą dorabiać w różny sposób; 6 - ludzie, którzy nie mają odpowiednich kwalifikacji, aby dostać pracę; 7 - młodzi ludzie po szkole, którzy szukają pracy; 8 - ludzie, którym nie każda praca odpowiada;

(%)

	1	2	3	4	5	6	7	8
Ogółem	52	8	35	16	8	17	27	7
Płeć								
Mężczyźni	50	10	34	18	8	16	27	7
Kobiety	54	6	35	15	7	17	27	8
Wiek								
18-24 lat	33	8	41	19	5	24	40	7
25-34	48	10	32	20	7	18	31	7
35-44	54	8	34	21	4	17	26	11
45-54	59	7	37	10	7	13	26	7
55-64	62	7	29	11	17	16	21	5
65 lat i więcej	56	6	33	15	9	15	19	6
Miejsce zamieszkania								
Wieś	53	8	40	15	6	12	28	5
Miasto do 20 tys.	46	11	28	18	8	18	31	10
od 21 do 100 tys.	57	6	41	14	7	18	28	5
101-500 tys.	51	9	25	18	10	21	26	8
501 tys. i więcej mieszk.	49	3	30	19	10	22	20	15
Region								
Północny	47	13	23	20	10	16	30	5
Zachodni	52	6	43	11	8	20	28	5
Środkowozachodni	57	6	34	16	4	14	32	9
Środkowy	43	7	34	17	11	16	25	12
Wschodni	59	3	39	16	6	16	25	6
Południowo-wschodni	53	8	43	19	5	13	26	6
Południowo-zachodni	56	11	28	14	8	22	24	7
Wykształcenie								
Podstawowe	61	6	39	11	6	15	22	6
Zasadnicze zawodowe	53	11	34	19	6	14	31	7
Średnie	47	8	31	18	9	19	30	9
Wyższe	38	2	34	18	14	23	23	9
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier., inteligencja	41	5	36	20	10	21	20	10
Prac.umysł.niż.szczebia	50	9	22	19	8	18	27	9
Pracownicy fiz.-umysł.	50	10	27	25	7	17	32	11
Robotnicy wykwalifikowani	53	4	39	23	4	15	26	8
Robotnicy niewykwalifik.	62	5	42	12	8	10	34	3
Rolnicy	49	7	51	7	12	11	25	2
Pracujący na własny rach.	53	10	24	23	4	14	24	10
Bierni zawodowo								
Renciści	66	9	29	17	8	13	19	5
Emeryci	58	6	33	13	11	16	23	5
Uczniowie i studenci	25	11	40	18	6	33	41	5
Bezrobotni	46	9	45	3	5	22	37	9
Gospodynie domowe i inni	55	8	42	17	6	11	28	14
Pracuje w:								
sferze budżetowej	53	7	29	16	12	16	25	9
sekt. państw., publicznym	45	9	32	21	4	20	34	7
sp. właśc. pryw. i państwa	68	12	36	21	2	13	20	1
sekt. pryw. poza rolnict.	46	7	23	27	9	14	28	13
prywatnym gosp. rolnym	53	8	51	7	11	12	24	3
Dochody na jedną osobę								
Do 275 zł	55	7	46	13	4	14	27	3
276 - 399	55	7	35	13	4	19	27	10
400 - 549	64	7	30	17	10	12	31	5
550 - 799	48	9	31	19	7	17	30	9
Powyżej 799 zł	42	9	25	18	15	19	21	10
Ocena własnych war. mater.								
Złe	59	9	43	11	4	15	22	7
Średnie	54	6	33	17	9	17	28	6
Dobre	43	9	28	20	10	18	30	10
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	52	11	45	28	4	9	19	8
Raz w tygodniu	57	7	33	14	7	16	27	8
Kilka razy w miesiącu	50	6	32	15	12	19	30	9
Kilka razy w roku	46	7	36	19	8	18	25	5
W ogóle nie uczestniczy	38	15	36	17	7	17	30	3
Poglądy polityczne								
Lewica	56	7	32	14	8	18	32	5
Centrum	54	9	37	14	6	20	23	8
Prawica	45	8	32	21	10	18	28	9
Trudno powiedzieć	55	7	38	14	5	11	25	7

Tabela 3 (cd.). 9 - ludzie, którzy są niezaradni - nie umieją znaleźć pracy;
10 - ludzie, którzy są ofiarami zmian w naszym kraju, skrzywdzeni przez los; 11 - jeszcze inni ludzie

(%)

	9	10	11	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	8	15	1	1	1114
Płeć					
Mężczyźni	8	14	1	2	528
Kobiety	8	16	1	1	586
Wiek					
18-24 lat	7	15	1	0	159
25-34	8	16	1	1	196
35-44	8	11	1	0	217
45-54	8	18	2	1	227
55-64	12	16	1	0	121
65 lat i więcej	6	16	1	6	194
Miejsce zamieszkania					
Wieś	5	18	1	3	411
Miasto do 20 tys.	11	17	0	1	141
od 21 do 100 tys.	6	12	1	0	216
101-500 tys.	12	14	1	2	205
501 tys.i więcej mieszk.	12	13	3	0	141
Region					
Północny	10	21	1	1	126
Zachodni	10	13	1	1	124
Środkowozachodni	6	16	1	1	156
Środkowy	8	16	3	2	205
Wschodni	6	13	0	3	139
Południowo-wschodni	6	13	0	2	161
Południowo-zachodni	10	15	1	1	201
Wykształcenie					
Podstawowe	5	17	1	3	336
Zasadnicze zawodowe	6	15	1	0	310
Średnie	11	14	1	1	361
Wyższe	13	14	2	3	108
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	12	14	3	4	71
Prac. umysł. niż. szczebla	12	17	4	0	106
Pracownicy fiz.- umysł.	9	11	0	0	98
Robotnicy wykwalifikowani	7	18	0	0	98
Robotnicy niewykwalifik.	2	18	0	0	48
Rolnicy	4	21	0	2	65
Pracujący na własny rach.	21	14	1	0	52
Bierni zawodowo					
Renciści	5	19	0	2	150
Emeryci	9	13	1	4	206
Uczniowie i studenci	8	13	0	0	68
Bezrobotni	6	13	0	0	98
Gospodynie domowe i inni	0	14	3	0	52
Pracuje w:					
sferze budżetowej	10	16	3	1	115
sekt. państw., publicznym	10	15	1	0	118
sp. właśc. pryw. i państwa	10	12	3	0	78
sekt. pryw. poza rolnict.	12	16	1	1	175
prywatnym gosp. rolnym	3	20	0	2	70
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	4	20	0	1	232
276 - 399	10	18	1	0	177
400 - 549	6	12	0	0	224
550 - 799	10	14	5	1	150
Powyżej 799 zł	16	17	0	2	145
Ocena własnych war. mater.					
Złe	6	19	1	1	297
Średnie	7	13	1	2	509
Dobre	12	15	1	1	308
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	10	8	1	1	62
Raz w tygodniu	7	15	1	1	595
Kilka razy w miesiącu	6	16	0	0	175
Kilka razy w roku	13	18	0	1	196
W ogóle nie uczestniczy	6	13	2	5	85
Poglądy polityczne					
Lewica	10	17	1	0	259
Centrum	8	13	2	2	272
Prawica	10	13	1	1	338
Trudno powiedzieć	4	19	1	3	245

Tabela 4. Jak Pan(i) sądzi, czy dużo bezrobotnych pracuje "na czarno", nieoficjalnie? 1 - Wszyscy lub prawie wszyscy; 2 - Większość; 3 - Około połowy; 4 - Tylko nieliczni; 5 - Prawie nikt (%)

	1	2	3	4	5	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	2	34	31	20	0	13	1114
Płeć							
Mężczyźni	1	34	34	21	0	10	528
Kobiety	2	34	29	19	1	16	586
Wiek							
18-24 lat	3	39	38	15	0	5	159
25-34	2	41	36	14	0	8	196
35-44	1	33	32	25	0	9	217
45-54	2	34	33	19	1	11	227
55-64	1	35	29	22	2	11	121
65 lat i więcej	1	23	20	23	0	33	194
Miejsce zamieszkania							
Wieś	1	31	28	21	1	18	411
Miasto do 20 tys.	3	46	26	16	1	7	141
od 21 do 100 tys.	2	31	33	19	0	16	216
101-500 tys.	0	35	35	24	0	6	205
501 tys.i więcej mieszk.	3	34	38	15	0	10	141
Region							
Północny	1	49	23	13	2	13	126
Zachodni	2	31	28	31	0	9	124
Środkowozachodni	1	36	32	17	0	13	156
Środkowy	3	36	32	13	0	16	205
Wschodni	2	26	35	18	1	18	139
Południowo-wschodni	1	27	37	21	0	13	161
Południowo-zachodni	1	34	29	26	0	10	201
Wykształcenie							
Podstawowe	2	25	24	19	1	29	336
Zasadnicze zawodowe	1	36	32	24	0	6	310
Średnie	1	38	35	19	0	7	361
Wyższe	3	41	38	13	0	6	108
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	0	37	37	19	0	7	71
Prac.umysł.niż.szczebła	2	43	37	15	0	3	106
Pracownicy fiz.- umysł.	1	44	27	21	0	7	98
Robotnicy wykwalifikowani	1	34	37	21	0	7	98
Robotnicy niewykwalifik.	0	32	34	19	1	15	48
Rolnicy	0	35	37	17	0	11	65
Pracujący na własny rach.	9	45	25	15	0	6	52
Bierni zawodowo							
Renciści	1	28	25	21	2	23	150
Emeryci	1	24	22	26	0	27	206
Uczniowie i studenci	3	32	39	22	0	4	68
Bezrobotni	2	41	35	12	1	9	98
Gospodynie domowe i inni	6	24	40	21	0	10	52
Pracuje w:							
sferze budżetowej	1	41	31	20	0	6	115
sekt. państw., publicznym	2	31	45	17	0	5	118
sp. właśc. pryw. i państwa	0	44	25	23	0	8	78
sekt. pryw. poza rolnict.	3	45	29	17	0	6	175
prywatnym gosp. rolnym	0	32	38	22	0	9	70
Dochody na jedną osobę							
Do 275 zł	0	29	29	21	0	21	232
276 - 399	2	29	37	23	1	8	177
400 - 549	1	40	29	20	1	9	224
550 - 799	2	37	31	21	0	10	150
Powyżej 799 zł	2	37	35	16	0	9	145
Ocena własnych war. mater.							
Złe	2	31	27	23	1	16	297
Średnie	1	33	30	21	0	15	509
Dobre	1	39	37	15	0	7	308
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	4	38	21	15	2	20	62
Raz w tygodniu	1	30	34	21	1	14	595
Kilka razy w miesiącu	1	39	34	14	0	11	175
Kilka razy w roku	3	36	26	26	0	9	196
W ogóle nie uczestniczy	4	46	24	12	0	13	85
Poglądy polityczne							
Lewica	2	39	33	19	0	8	259
Centrum	2	36	30	21	0	10	272
Prawica	1	36	34	19	0	10	338
Trudno powiedzieć	2	24	27	19	2	26	245

Tabela 5. Niektórzy bezrobotni pobierają zasiłek i jednocześnie zarabiają.
Czy, Pana(i) zdaniem: 1 - należy to pochwalić, gdyż jest to przejaw zaradności życiowej; 2 - nie ma w tym nic nagannego, gdyż trudno wyżyć z zasiłku; 3 - należy to potępić, gdyż oszukują państwo

	(%)				
	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	7	51	36	6	1114
Płeć					
Mężczyźni	8	49	39	4	528
Kobiety	7	52	34	8	586
Wiek					
18-24 lat	5	59	31	4	159
25-34	4	56	38	1	196
35-44	8	48	40	4	217
45-54	10	50	35	4	227
55-64	6	49	39	6	121
65 lat i więcej	8	42	34	15	194
Miejsce zamieszkania					
Wieś	8	54	31	7	411
Miasto do 20 tys.	5	50	40	4	141
od 21 do 100 tys.	7	49	38	6	216
101-500 tys.	9	48	36	7	205
501 tys. i więcej mieszk.	4	46	47	3	141
Region					
Północny	7	51	36	7	126
Zachodni	10	53	29	8	124
Środkowozachodni	9	49	37	5	156
Środkowy	5	52	40	4	205
Wschodni	6	53	36	5	139
Południowo-wschodni	7	55	32	6	161
Południowo-zachodni	9	43	41	7	201
Wykształcenie					
Podstawowe	9	47	33	11	336
Zasadnicze zawodowe	9	52	37	3	310
Średnie	5	54	37	4	361
Wyższe	5	45	45	6	108
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	5	39	51	5	71
Prac.umysł.niż.szczebla	6	47	41	5	106
Pracownicy fiz.-umysł.	9	56	33	2	98
Robotnicy wykwalifikowani	9	53	35	2	98
Robotnicy niewykwalifik.	2	55	40	2	48
Rolnicy	5	59	32	5	65
Pracujący na własny rach.	8	40	46	6	52
Bierni zawodowo					
Renciści	10	44	37	9	150
Emeryci	7	45	35	13	206
Uczniowie i studenci	4	61	32	3	68
Bezrobotni	10	62	28	0	98
Gospodynie domowe i inni	4	57	36	3	52
Pracuje w:					
sferze budżetowej	9	46	40	5	115
sekt. państw., publicznym	7	58	29	5	118
sp. właśc. pryw. i państwa	7	52	35	6	78
sekt. pryw. poza rolnict.	5	44	48	2	175
prywatnym gosp. rolnym	7	57	30	6	70
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	9	54	32	5	232
276 - 399	7	58	33	2	177
400 - 549	9	52	31	8	224
550 - 799	5	49	36	10	150
Powyżej 799 zł	4	35	56	5	145
Ocena własnych war. mater.					
Złe	9	56	31	5	297
Średnie	7	51	35	6	509
Dobre	6	44	44	6	308
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	9	48	35	8	62
Raz w tygodniu	7	52	35	7	595
Kilka razy w miesiącu	10	48	39	4	175
Kilka razy w roku	6	53	36	5	196
W ogóle nie uczestniczy	7	43	44	6	85
Poglądy polityczne					
Lewica	7	47	43	3	259
Centrum	4	59	32	4	272
Prawica	7	49	38	6	338
Trudno powiedzieć	10	46	33	11	245